Приймачов Андрій Едуардович, аспірант кафедри державного управління і місцевого самоврядування, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», м. Дніпро, Україна, https// orcid.org: 0009-0005-1498-4391

Pryimachov Andriy, Postgraduate Student of the Department of Public Administration and Local Self-Government, National Technical University "Dnipro Polytechnic", Dnipro, Ukraine, https// orcid.org: 0009-0005-1498-4391

ПРІОРИТЕТИ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

PRIORITIES OF SOCIAL POLICY OF UKRAINE

Анотація

У статті досліджуються теоретичні та практичні засади формування пріоритетів соціальної політики в Україні в умовах трансформації соціально-економічних відносин та зростання суспільних викликів. Розкрито сутність соціальної політики як системи цілеспрямованих дій держави, спрямованих на забезпечення належного рівня життя, соціальної справедливості, захисту населення й підтримку соціальної стабільності. Проаналізовано наукові підходи до визначення змісту соціальної політики, її зв’язок із соціальною державою, а також розглянуто основні моделі соціальної політики, що сформувалися у світовій практиці, зокрема патерналістську, модель «держави добробуту», соціального ринкового господарства та їхні переваги й недоліки.

Особливу увагу приділено зміні цілей та інструментів соціальної політики України у період переходу від адміністративно-командної системи до ринкової економіки. Показано, що сучасний етап розвитку соціальної сфери характеризується зміщенням акцентів від забезпечення соціальної

рівності до рівності можливостей, посиленням адресності соціальної підтримки та необхідністю поєднання ринкових механізмів із державним регулюванням. Наголошено, що важливим чинником підвищення ефективності соціальної політики є використання інструментів соціального маркетингу, удосконалення механізмів державного управління, цифровізація соціальних послуг і зміцнення інституційної спроможності органів влади.

Обґрунтовано, що пріоритети сучасної соціальної політики України мають включати розвиток людського капіталу, забезпечення адресного соціального захисту, підвищення якості та доступності соціальних послуг, підтримку вразливих груп населення та створення умов для активної соціально-економічної участі громадян. Реалізація цих напрямів сприятиме зміцненню соціальної стабільності, формуванню конкурентоспроможного суспільства та подальшій інтеграції України до європейського соціального простору.

Ключові слова: публічне управління, соціальна політика, соціальні послуги, соціальний маркетинг, соціальний захист.

Abstract

The article examines the theoretical and practical foundations of the formation of priorities of social policy in Ukraine in the context of the transformation of socio-economic relations and the growth of social challenges. The essence of social policy as a system of purposeful actions of the state aimed at ensuring an adequate standard of living, social justice, protection of the population and support of social stability is revealed. the main models of social policy formed in world practice, in particular paternalistic, the model of the "welfare state", the social market economy and their advantages and disadvantages, are considered.

Particular attention is paid to changing the goals and instruments of social policy of Ukraine during the transition from the administrative-command system

to the market economy. It is shown that the current stage of development of the social sphere is characterized by a shift in emphasis from ensuring social equality to equality of opportunities, strengthening the targeting of social support and the need to combine market mechanisms with state regulation. It is emphasized that an important factor in increasing the effectiveness of social policy is the use of social marketing tools, improvement of public administration mechanisms, digitalization of social services and strengthening of the institutional capacity of authorities.

It is substantiated that the priorities of the modern social policy of Ukraine should include the development of human capital, the provision of targeted social protection, improving the quality and accessibility of social services, supporting vulnerable groups of the population and creating conditions for active socio-economic participation of citizens. The implementation of these directions will contribute to strengthening social stability, the formation of a competitive society and the further integration of Ukraine into the European social space.

Keywords: public administration, social policy, social services, social marketing, social protection.

Постановка проблеми. Соціальна політика України перебуває у стані глибоких трансформацій, зумовлених поєднанням внутрішніх та зовнішніх викликів: повномасштабною війною, економічною нестабільністю, демографічними змінами, зростанням рівня бідності та соціальної нерівності. У таких умовах перед державою постає необхідність формування ефективної та збалансованої системи соціального захисту, яка здатна не лише реагувати на нагальні потреби населення, а й забезпечувати довгостроковий розвиток людського капіталу.

Попри наявність численних нормативно-правових актів і державних програм, соціальна політика часто характеризується фрагментарністю, недостатньою адресністю підтримки, нерівномірним розподілом ресурсів та

низьким рівнем інституційної спроможності. Водночас потреби вразливих груп населення зростають, що актуалізує необхідність визначення й переосмислення пріоритетів соціальної політики відповідно до сучасних реалій та стратегічних завдань держави.

Отже, проблема полягає у необхідності наукового обґрунтування та перегляду пріоритетів соціальної політики України з урахуванням воєнних та післявоєнних викликів, євроінтеграційного вектору розвитку та потреб стійкого соціально-економічного відновлення країни.

Стан наукової розробки проблеми. Проблематика соціальної політики в Україні є предметом дослідження значної кількості науковців, які аналізують її теоретичні засади, інституційні механізми та практичні аспекти реалізації, зокрема В. Бакуменко, М. Білинська, Н. Болотіна, Н. Борецька, О. Вишневська, Н. Власенко, О. Власюк, І. Гнибіденко, В. Гошовська, О. Діково-Фаворська, А. Колот, М. Кравченко, І. Курило, О. Лебединська, Е. Лібанова, В. Мамонова, О. Новікова, О. Палій, О. Піщуліна, А. Попок, Т. Поспєлова, Ю. Саєнко, В. Скуратівський, В. Трощинський, А. Халецька, І. Хожило та ін. У працях українських дослідників розглядаються питання формування соціальної держави, модернізації системи соціального захисту, підвищення адресності та ефективності соціальних виплат, удосконалення пенсійної системи, розвитку соціальних послуг та подолання бідності. Значна увага приділяється ролі соціальної політики у забезпеченні добробуту населення, соціальної справедливості та стійкого розвитку.

У науковій літературі також опрацьовано питання впливу зовнішніх і внутрішніх чинників на соціальну сферу, зокрема економічних криз, демографічних процесів, міграції та реформування державних інститутів. Окремий пласт сучасних досліджень присвячений трансформації соціальної політики в умовах війни, підтримці внутрішньо переміщених осіб, ветеранів,

а також адаптації системи соціального захисту до нових ризиків та ресурсних обмежень.

Водночас, попри значний теоретичний і практичний доробок, питання визначення актуальних пріоритетів соціальної політики в умовах воєнного та післявоєнного розвитку країни ще не отримало достатнього комплексного висвітлення. Більшість наявних досліджень зосереджена на окремих аспектах соціальної сфери, тоді як проблема узгодження стратегічних напрямів соціальної політики з євроінтеграційними вимогами, викликами відновлення та соціальної стійкості суспільства потребує подальшого наукового уточнення та систематизації.

Мета статті – дослідити пріоритети соціальної політики в Україні.

Виклад основного матеріалу. Відсутність чітко сформованого бачення української моделі соціально орієнтованої економіки призвела до появи суттєвих соціальних диспропорцій і викривлень у суспільному розвитку. Нерозробленість прозорої та послідовної концепції соціальної політики зумовила те, що соціальні процеси розвивалися малокеровано й несистемно. Економічні трансформації фактично обмежилися демонтажем механізмів державного патерналізму та підтримання соціальної рівноваги, що спричинило втрату звичних соціальних благ і звуження системи раніше гарантованих соціальних стандартів [1].

Сучасна модель соціальної політики значною мірою зберігає риси, успадковані з радянського періоду, серед яких — низький рівень громадської участі, надмірна роль держави у регулюванні та фінансуванні соціальної сфери, недостатня відкритість і підзвітність інститутів влади у вирішенні соціальних питань. Нинішня ситуація демонструє слабку зацікавленість населення у процесах соціального реформування. Політичні діячі не завжди здатні спрямувати громадську активність на розв’язання нагальних соціальних проблем, а громадяни, своєю чергою, часто не володіють

достатніми інструментами й компетенціями для формування професійних пропозицій, які могли б конкурувати з ініціативами державних інституцій.

Домінування держави у визначенні концепцій, стратегій та ідеологічних засад соціального розвитку фактично зумовлює однобічне трактування соціальної політики, що нав'язується суспільству зверху. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває потреба у розробленні комплексної, узгодженої та дієвої соціальної політики, здатної забезпечити ефективне розв'язання ключових соціальних проблем і сприяти сталому розвитку країни.

Практика соціального захисту безпосередньо залежить від соціальної політики, яку проводить держава. Під соціальною політикою зазвичай розуміють діяльність державних органів та суспільних інституцій, спрямовану на регулювання взаємин між соціальними групами щодо розподілу суспільного продукту, із метою узгодження їхніх ключових потреб та інтересів з довгостроковими цілями суспільного розвитку.

У фундаменті соціальної політики лежить принцип соціальної справедливості. Це поняття відображає як реальний стан суспільних відносин на певному етапі розвитку, так і суб'єктивні оцінки різних соціальних груп щодо рівня справедливості у суспільстві. Досягнення соціальної справедливості нерозривно пов'язане з боротьбою інтересів між різними групами населення, а також із висуванням суспільством певних вимог щодо гарантій і прав. Відтак механізми соціального захисту покликані реалізувати в практичній площині основні принципи соціальної справедливості.

В Енциклопедії державного управління соціальна політика визначається як комплекс інституційних і позаінституційних форм та способів діяльності – державних, громадських і особистісних, – спрямованих на створення умов

для розкриття людського потенціалу та забезпечення всебічної самореалізації особистості [2].

Соціальна політика держави проявляється у її здатності регулювати соціальні процеси: розподіляти суспільний продукт, координувати взаємодію між соціальними групами, узгоджувати їхні потреби з довготривалими інтересами суспільства, забезпечувати захист окремих громадян у складних життєвих обставинах, підтримувати соціальну стабільність і громадянський мир. Саме вона визначає напрями політичної діяльності, що спрямовані на вирішення соціальних проблем.

Основою соціальної політики є Конституція держави. Згідно з Конституцією України, наша держава проголошена соціальною, а отже – зобов'язана створювати умови для гідного життя кожного громадянина та забезпечувати можливості для всебічного розвитку особистості [3].

Сутність соціальної політики полягає у створенні таких умов, за яких члени суспільства можуть повніше задовольняти власні життєві потреби, а соціальні зв'язки та взаємини між ними – розвиватися гармонійно. Одним з ключових її завдань є забезпечення збалансованої соціальної диференціації, що запобігає надмірним контрастам у рівні життя різних соціальних груп, оскільки такі контрасти становлять загрозу для стабільності суспільства. Відповідно, соціальна політика має втілювати турботу держави та суспільства про громадян, які потребують підтримки. Вона спрямована на те, щоб соціальна система, використовуючи наявний економічний і фінансовий потенціал, забезпечувала допомогу людям у складних життєвих ситуаціях.

Функціонування соціальної політики тісно пов'язане з політичним устроєм країни, рівнем політичної культури, соціально-економічною ситуацією на певному етапі розвитку, а також із національними історичними та демографічними особливостями.

Серед основних чинників, що впливають на формування соціальної політики, зазвичай виокремлюють:

– політичну систему держави (особливості політичного режиму, виборчої системи, роль профспілок);

– демографічну структуру населення;

– характер та темпи індустріалізації;

– віковий склад, культурні традиції, цінності та суспільні установки [4].

На нашу думку, до цього переліку слід додати й такі чинники: тип економічної системи (ринкова, соціалістична або командна), ступінь свободи ринку, рівень добробуту населення, рівень моральної та загальної культури суспільства.

Досвід соціально-економічного розвитку промислово розвинених держав дозволяє виокремити найбільш поширені моделі соціальної політики. Під моделлю розуміють сукупність її ключових складових: цілей, завдань, інструментів та принципів. На наш погляд, будь-яка модель має передусім відображати уявлення про роль держави у розв’язанні актуальних соціальних проблем – забезпеченні добробуту населення, соціальної справедливості та надійного соціального захисту.

Однією з найхарактерніших для тоталітарних систем є патерналістська модель соціальної політики. У її межах держава бере на себе повну відповідальність за соціально-економічне становище громадян, опираючись на державний розподіл ресурсів, тотальний контроль, масштабне втручання й повне одержавлення соціальної сфери.

Шведська модель соціальної політики, або «шведський патерналізм», базується на кейнсіанських підходах, активній політиці зайнятості та системі перепідготовки кадрів, а також на ідеї солідарності між різними соціально-економічними групами. Її особливістю є обмеження доходів підприємців і громадян через прогресивну податкову систему, яка дозволяє акумулювати

значні кошти у державному бюджеті. Це створює матеріальну основу для надання широкого спектра високоякісних соціальних послуг. Недоліками такої моделі є зниження стимулів до ефективної праці та підприємництва й формування утриманських настроїв серед частини населення.

Модель «держави добробуту» поєднує елементи кейнсіанства та ліберальної теорії. В її основі лежить ідея, що саме держава виступає посередником між соціальними групами, пом'якшуючи конфлікти між ними заради збереження соціальної стабільності та гармонії. Прихильники консервативних підходів трактують цю модель як систему, що забезпечує мінімальні стандарти добробуту у сферах доходів, охорони здоров'я чи житла, тоді як ліберали та соціал-демократи акцентують на необхідності гарантування оптимального рівня життя. Соціальна політика у межах такої моделі передбачає обмеження ринкових механізмів у соціальній сфері. Її ключова перевага полягає у здатності пом'якшувати соціальні ризики та сприяти підвищенню трудового потенціалу країни.

На думку дослідників, соціальна політика, яку проводив колишній канцлер ФРН Людвіг Ерхард, була орієнтована не на інтереси заможних верств населення, а на забезпечення добробуту широких мас. В умовах соціально зорієнтованого ринку це означало посилення ролі держави в регулюванні суспільного життя, передусім його економічних основ. Саме в період діяльності Ерхарда у науковий обіг увійшло поняття «соціальна держава» – на противагу державі монетаристського типу. На відміну від монетаризму, соціальна держава активно впливає на суспільні процеси, включно з функціонуванням ринку, та реалізує соціальну політику в інтересах переважної більшості населення [5].

За такої моделі роль держави у регулюванні ринкового механізму посилюється через взаємопов'язане застосування соціально-економічних, фінансово-валютних, інвестиційних, науково-технічних та екологічних

інструментів, що дає змогу забезпечити розвиток виробництва та вирішувати нагальні соціальні проблеми. У межах цієї концепції перевага надається індикативному плануванню: замість жорстких директив встановлюють орієнтовні цільові показники, що задають бажані параметри розвитку. Водночас державі не слід обіцяти населенню того, що неможливо реалізувати: будь-яка соціальна програма має ґрунтуватися на реальних ресурсах – фінансових, матеріальних, організаційних та кадрових.

У другій половині XX століття модель «держави добробуту» набула найширшого поширення у світі. Характерними її рисами були високі податки, обмежений рівень патерналізму та значна економічна свобода громадян.

У ФРН, особливо у 1980–1990-х роках, реалізовувалася модель «соціального ринкового господарства», яка є більш ринковою в порівнянні з моделлю «держави добробуту». Вона фактично протистоїть патерналістському підходу, оскільки ґрунтується на пріоритеті індивідуальної свободи над колективними інтересами й на домінуванні ринкових механізмів у регулюванні соціальної сфери. Особливостями такої політики є орієнтація на конкретні соціальні групи та типові життєві ситуації.

Модель державної соціальної політики передбачає її подвійний характер:

1. Для працездатних громадян, які потрапили у складні обставини, головним завданням є створення умов для їхньої самодіяльності, самодопомоги та соціальної активності.

2. Для тих, хто не здатний самостійно розв’язувати свої життєві проблеми (у випадку хвороби, нещасного випадку, старості, безробіття), держава гарантує надання допомоги на мінімально необхідному рівні.

За спостереженнями О.А. Вишневської, ключовим суб'єктом соціальної політики є держава, представлена відповідними органами влади та управління на центральному, регіональному й місцевому рівнях [5]. Саме вони формують загальну концепцію соціальної політики, визначають її стратегічні та тактичні напрями, забезпечують нормативно-правову базу та відповідають за виконання конкретних завдань на місцях.

Одним із найважливіших елементів соціальної політики має бути створення таких умов, за яких громадяни можуть самостійно заробляти кошти для підтримання гідного рівня життя. Наявність цього компоненту сприяє формуванню самостійності, відповідальності та соціальної зрілості людини, а також її здатності відповідати за добробут власної сім'ї. Аналізуючи різні моделі соціальної політики, авторка підкреслює їхню залежність від політичних рішень окремої держави. Особливу увагу він приділяє моделі «держави добробуту» та концепції «соціальної держави», зазначаючи, що позитивні й негативні риси кожної з них тісно пов'язані з економічним становищем країни, її соціально-економічними тенденціями та історичним досвідом. На думку дослідниці, саме соціальний маркетинг має стати ключовим механізмом реалізації державної соціальної політики.

Перехід від соціалістичної планової адміністративної системи до ринкової економіки зумовив зміну фундаментальної мети соціальної політики: замість прагнення до абсолютної соціальної рівності акцент було перенесено на забезпечення рівності можливостей для всіх громадян. У ринкових умовах пріоритетною метою соціальної політики стає підтримання стабільності суспільно-політичної системи.

Висновки. У ході дослідження встановлено, що соціальна політика є ключовим інструментом забезпечення сталого розвитку держави, зміцнення соціальної стабільності та формування належного рівня добробуту населення. Її ефективність безпосередньо залежить від здатності держави

адаптувати соціальні механізми до нових соціально-економічних умов, викликів та потреб суспільства.

Аналіз теоретичних підходів та існуючих моделей соціальної політики засвідчив, що жодна з них не є універсальною. Кожна модель – від патерналістської до «держави добробуту» чи соціального ринкового господарства – відображає специфіку економічного розвитку, історичний досвід та суспільні пріоритети країни. Для України важливим є поєднання найефективніших інструментів різних підходів із урахуванням національних обставин, зокрема воєнного часу, демографічних змін та інтеграції до європейського простору.

Проведений аналіз показав, що сучасна соціальна політика України перебуває на етапі глибоких трансформацій. Від моделі, успадкованої від радянської системи, держава поступово переходить до політики, що базується на принципах адресності, ефективності, рівності можливостей і соціальної відповідальності громадян. Одним із ключових завдань залишається створення умов для самостійної економічної активності населення, водночас забезпечуючи належний рівень соціального захисту для тих, хто не здатний самостійно подолати життєві труднощі.

Окремим викликом є необхідність оновлення механізмів реалізації соціальної політики, зокрема запровадження інструментів соціального маркетингу, цифровізації соціальних послуг, підвищення прозорості управлінських рішень і залучення громадськості до формування соціальних програм. Успішність соціальної політики значною мірою визначається рівнем політичної культури, якістю державного управління та здатністю органів влади забезпечувати стабільність у період кризових явищ.

Отже, для України пріоритетами соціальної політики на сучасному етапі мають бути:

– забезпечення рівних можливостей для всіх громадян;

– адресна підтримка вразливих груп;

– формування стійкої системи соціального захисту;

– розвиток людського капіталу;

– модернізація інституцій соціальної сфери;

– зміцнення соціальної згуртованості та підтримка суспільної стабільності.

Реалізація цих пріоритетів сприятиме підвищенню якості життя населення, посиленню довіри до державних інститутів та створенню сучасної, ефективної моделі соціальної політики, здатної відповідати потребам українського суспільства на шляху до відновлення та європейського розвитку.

Список використаної літератури

1. Борецька Н.П. Соціальний захист населення на сучасному етапі: стан і проблеми. Донецьк: Янтра, 2001. 351 с.

2. Скуратівський В.А. Соціальна політика. Енциклопедія державного управління : у 8 т. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. К. НАДУ. 2011. Т.1. с. 546-548.

3. Конституція України. Прийнята на п’ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. К. Преса України. 1997. 80 с.

4. Гансова Е.А. Методологічні засади соціальної політики. Актуальні проблеми політики. Зб. наук. праць. Вип. 12. Одеса. 1997. С. 84 – 91.

5. Вишневська О.А. Місце та роль суб’єктів і об’єктів соціальної політики в її статистичному забезпеченні. Державне управління: теорія иа практика : електронне наукове фахове видання НАДУ при Президентові України. 2012. № 1. http://academy.gov.ua/ej/ej15/txts/12VOAPSZ.pdf

References

1. Boretska, N. P. (2001). Sotsialnyi zakhyst naselennia na suchasnomu etapi: stan i problemy [Social protection of the population at the present stage: State and problems]. Yantra.

2. Skurativskyi, V. A. (2011). Sotsialna polityka [Social policy]. In Yu. V. Kovbasiuk (Ed.), Entsyklopediia derzhavnoho upravlinnia (Vol. 1, pp. 546–548). NADU.

3. Verkhovna Rada Ukrainy. (1997). Konstytutsiia Ukrainy [The Constitution of Ukraine]. Presa Ukrainy.

4. Hansova, E. A. (1997). Metodolohichni zasady sotsialnoi polityky [Methodological foundations of social policy]. Aktualni problemy polityky: Zbirnyk naukovykh prats, (12), 84–91.

5. Vyshnevska, O. A. (2012). Mistse ta rol subiektiv i obiektiv sotsialnoi polityky v yii statystychnomu zabezpechenni [The place and role of the subjects and objects of social policy in its statistical support]. Derzhavne upravlinnia: Teoriia ta praktyka, (1). http://academy.gov.ua/ej/ej15/txts/12VOAPSZ.pdf